
Сте́ла Дерменджиева, Петя Събева/

S. Dermendjjeva, P. Sabeva

ТРАДИЦИОННИ И ИНОВАЦИОННИ МЕТОДИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ГЕОГРАФИЯ

Traditional methods and innovations in teaching Geography

The current stage of development of the Bulgarian educational system can be described by a constant struggle to change the traditional pedagogics and studying according to the curriculum towards a progressive and innovative pedagogics, which will satisfy the contemporary requirements. Those processes actively influence the geography education as well.

The new realities of the Bulgarian educational system (and geography education respectively), impose a critical redefinition of the methodological instruments as a didactical resource.

Tradition is interpreted as an approved and established by time style of education, which is based on clear rules. The traditional pedagogical method has its advantages and disadvantages.

The paper explores the answers to the following questions: What is innovation? Why are innovative processes needed in the geography education? What types of reforms are assumed as innovative activity? What is the pedagogical profile of the teacher who employs innovative methods? What are the consequences of employing innovative methods in the geography education? What kind of innovative model do we offer?

The conclusions of our research include a theoretical definition of didactical ideas, which are innovative for the geography education and could be the basis for a productive technologies. Those ideas are centered on the two main pillars of the traditional geography education: methods for working with a textbook and verbal methods. We are exploring the opportunities for balancing tradition and innovation.

The adequate concept of geography education presupposes that the study methods are based on an optimal scientific benchmarks; that there is a mutual contingency among the methodological entities, the curriculum, and the used teaching methods.

The analysis of geography education methods takes into account: their didactical meaning; the methodological requirements for their use; the variety of practical opportunities. Specific examples are given for the application of some of the methods.

„Ако дадеш на човека една риба ще го нахраниш за един ден, но ако го научиш да лови риба, ще го нахраниш за цял живот”

Конфуций (551–479 г. пр. Хр.)

Образованието е нормативно определен процес. Законите, учебните планове и програмите фиксират учебното съдържание, времетраенето на обучителния процес, рамкират до голяма степен неговите параметри. Постигането на качество на учене предполага съответните качествени изменения на преподаване. Алтернатива е мотивирането на всички участници в учебния процес за прилагането на иновациите в обучението.

На съвременния етап на развитие на образователната система в България се наблюдава непрекъснат стремеж за преминаване от традиционната педагогика, от обучението “по програма” към прогресивната, иновационна педагогика, удовлетворяваща съвременните изисквания. Тези процеси засягат активно и географското образование. Те могат да са с акумулативен или скокообразен характер – резултат на преход в развитието на науката или образованието.

Без да се отрича ценното от миналото, основен критерий за развитие на образованието (в частност на географското) са изискванията на настоящето и бъдещето, т.е. “ретротенденцията трябва да се преодолява системно и упорито”; “Миналото да стане фундамента, върху който да се надгражда настоящето, интериоризирано с житейските нагласи на съвременността.” (*Доклад на Международната комисия за образование за XXI век при ЮНЕСКО*)¹

● *Какво е традиция?*

Според по-голяма част от изследователите – в контекста на образованието – традицията се интерпретира като утвърден, наложен с времето стил на обучение, основан на ясно регламентирани правила. Според В. Гюрова основните характеристики на традиционния учебен процес са:

- ✓ формиране на основни, базови/базисни знания и умения и когнитивни (познавателни) структури;
- ✓ развиване на речниковия апарат и обогатяване на речника;
- ✓ основни методи на учителя (изложението, демонстрация и др.);
- ✓ основни дейности на ученика (записване, запомняне, възпроизвеждане);
- ✓ основни психологически механизми на учене (подражание и аналогия);
- ✓ източници на знания (учителя, учебника, книгата и до известна степен

Интернет);

Традиционният педагогически подход има свои предимства и недостатъци:

<i>предимства</i>	<i>недостатъци</i>
Учебното съдържание по конкретния учебен предмет е организирано в стройна логическа система.	Учебният процес и резултатите от него са ориентирани към „средностатистическия“ ученик.
Формира се основно ядро от познания и умения.	Не се отчитат индивидуалния темп и напредък на отделните ученици.
Постига се систематично усвояване на учебния материал.	Ограничава се инициативността и активността на учениците.
Налице са ясни и регламентирани отношения от гледна точка на позициите учител-ученик.	Учителят е единствен източник на знания, което лишава учениците от възможността да се запознаят с различни гледни точки по изучавания проблем.
Учителят е сигурен по отношение на ролите и отговорностите си.	Не се отчитат в достатъчна степен междупредметните връзки.
Повишава се самочувствието на учителя по отношение на значимостта и авторитета му.	Не се развива творческото мислене на учениците и способността им за търсене и намиране на самостоятелни решения.
Пести се време.	
Налице са сравнително малко разходи и средства за изработване на вариативни дидактически материали.	

● *Какво е иновация?*

В научната литература има много определения на термините “иновация”, “педагогическа иновация” и „иновационен подход”, които не винаги са в съзвучие едно с друго. Например:

„Иновациите са в основата на новите техники на ученето. Няма да ги наричаме нестандартни методи, защото в ученето има общи подходи, които остават за всички времена, нар. инвариантни (непроменливи). Да се отрича всичко стандартно, традиционно, ще означава да се отричат съществени завоевания на развитието на теорията и практиката на ученето.”²

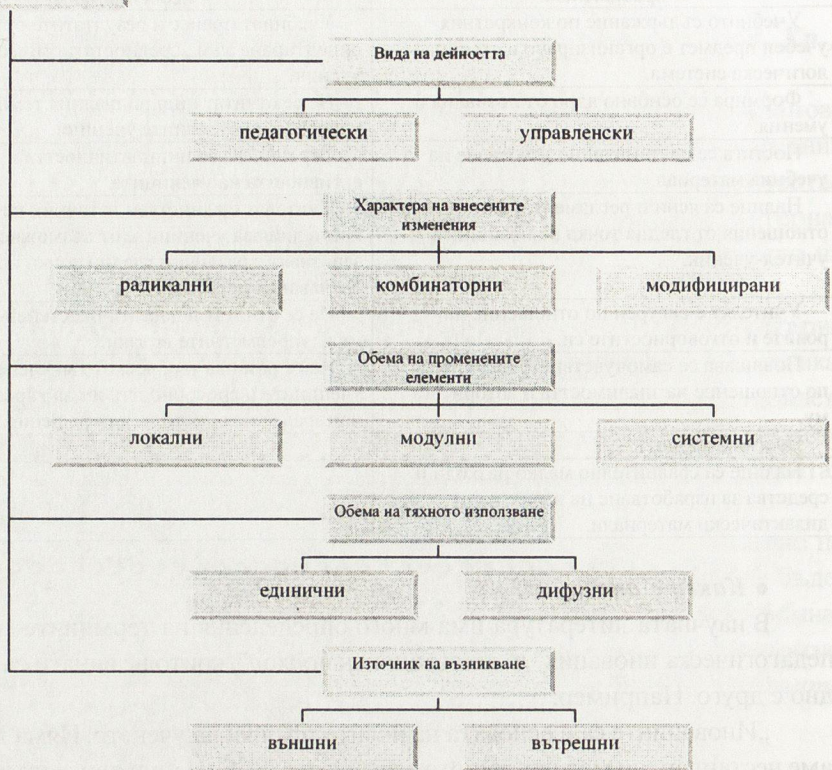
“... нововъведение... целенасочено изменение, внасящо в образователната среда стабилни елементи (новости), подобряващи характеристиките както на отделните части и компоненти, така и на цялата образователна система; процес на усвояване на новостите (на средства, методи, методики, технологии и т.н.)”³

“... В контекста на лично-ориентирания подход и ученето чрез действие се обосновава приложението на т. нар. интерактивни образователни технологии, които създават среда на активно учене посредством засилено взаимодействие между учители и ученици.”⁴

“... Традиционният (подход), при който цялата отговорност за всичко поема учителят, и интерактивният при който преподавателят и учащите са равностойни партньори в един, основан на сътрудничеството, учебен процес.”⁵ (В. Гюрова и др., с. 11)

Според В. А. Мижериков педагогическите иновации могат да се класифицират според пет основни признака:

Педагогически иновации

• Защо са необходими иновационните процеси в географското образование?

Педагозите все повече вярват, опирайки се на когнитивната психология, че усилията в обучението трябва да се фиксират върху формирането на умения за критическо мислене и самостоятелно учене, а не само върху възпроизвеждане на набор от факти по определена наука. Иновационните процеси са следствие на:

- ✓ потребностите на обществото и неговата социална поръчка;
- ✓ достигнатото равнище на развитие на отделни научни области;
- ✓ предшествващ педагогически опит;
- ✓ интуиция и педагогическо творчество на педагогическата колегия;
- ✓ опитно-експериментална дейност на педагога;
- ✓ чужд педагогически опит и др.

• Какъв тип нововъведения предполага иновационната дейност?

Иновационната дейност на различните субекти – преки или косвени участници в процеса на обучение – предполага промени в:

- ✓ цели, съдържание, методи и средства на обучение, технологии;
- ✓ форми на организация и система на управление;

- ✓ стил на педагогическата дейност и организация на образователния процес;
- ✓ системата на контрол и оценка качеството на образованието;
- ✓ системата на финансиране;
- ✓ учебен план и учебни програми;
- ✓ дейност на учителя и ученика.

● **Какъв е педагогическият профил на иновационно работещия учител?**

Иновационно мислещият учител:

- ↓ задава уместни въпроси;
- ↓ не се притеснява да признае, когато не разбира или не разполага с достатъчно информация;
- ↓ е любопитен;
- ↓ стреми се да открива нови решения;
- ↓ може да промени схващанията си като открие нови факти

● **Кои са последствията от прилагането на иновациите в географското образование?**

Учителят и учениците имат воля и мотив да работят иновационно. Постига се гъвкавост, която се противопоставя на рутинността. Разглеждани в рамките на прагматизма иновациите водят до повишаване ефективността на обучението.

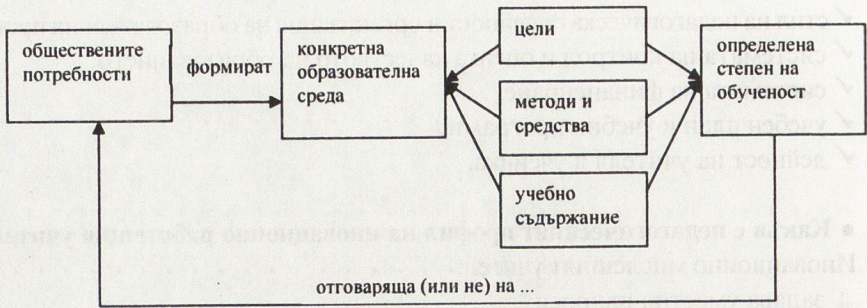
● **Какъв иновационен вариант предлагаме?**

Традицията и иновацията в образованието не се изключват, а взаимно се предполагат и обуславят. Убедени сме, че ако географското образование не въздейства, не мотивира, означава, че просто е сложно съставена база данни. Необходим е нов прочит, нов смислов контекст на традиционното обучение в синхрон с променената педагогическа реалност. Идеята е да се получи работещ обучителен модел.

Нашият изследователски щрих включва теоретично формулиране на дидактически идеи, които се явяват иновационни за географското образование и биха могли да са в основата на продуктивни технологии. Те са центрирани около два от считаните за „бастioni“ на традиционализма в обучението по география групи методи: тези за работа с учебник и словесни методи. Търсим варианти на балансирано съчетаване на традиционното с иновационното.

Максимално творчество може да се реализира чрез използването на различни системи от методи на обучение. Методическата интерпретация се явява личният почерк на всеки учител. Учителите най-често не прилагат иновационни методи не защото не са убедени в тяхната ефективност, а поради това, че не се чувстват сигурни как да ги прилагат.

Новите реалности в българската образователна система, респ. в обучението по география, налагат критично преосмисляне на методическия инструментариум като дидактически ресурс. Методите са пряко обвързани с целите на обучението. Те обаче са по-инертни, по-малко мобилни.

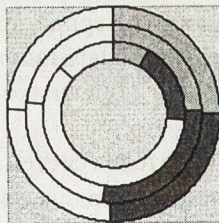

За да се вписват адекватно в цялостната концепция за обучението по география учебните методи трябва да са базирани на оптимални научни репери; да се отчита взаимната обусловеност между конкретните цели на всяка методична единица, учебното съдържание и използваните методи на обучение.

Модернизацията на обучението в никакъв случай не би трябвало да означава пълно отрицание на традиционните методи на обучение. Традицията не е спирачка, а необходимо условие за развитие. По-скоро е необходимо преосмислянето на същността на методите, загърбването на формализма и шаблонността при тяхното прилагане. В педагогическата практика все по-ясно се откроява невъзможността да се обучава чрез монологични, репродуктивни методи. Опитите за налагането на неатрактивни методи като стил на работа водят до интелектуална индивидуална и групова съпротива от страна на учениците, пасивност и като краен резултат – неефективност.

В частнометодически аспект е налице разнообразие в названието на нетрадиционните методи. Някои автори (Е. Янакиева) ги определят като съвременни методи в обучението по география; други (А. Тюркеджиева, Р. Владева) – като нетрадиционни, а трети (Р. Гайтанджиева, З. Костова) използват понятието „интерактивни техники“.

Не е възможно (а и не е поставено като цел) да се обхване цялото многообразие от нюанси в методическия спектър. Идеята е да се представят технологично приложими в обучението по география методи на обучение. Фокусът на внимание е насочен към процесуалната страна на проблема.

- ясна цел
- система от действия
- очакван резултат
- обект/субект

При опита за анализ на методите на обучение по география са взети предвид: тяхното дидактическо значение; методическите изисквания към обосноваването им използване; вариативността при приложението им. Дадени са конкретни примери за прилагането на някои от тях.

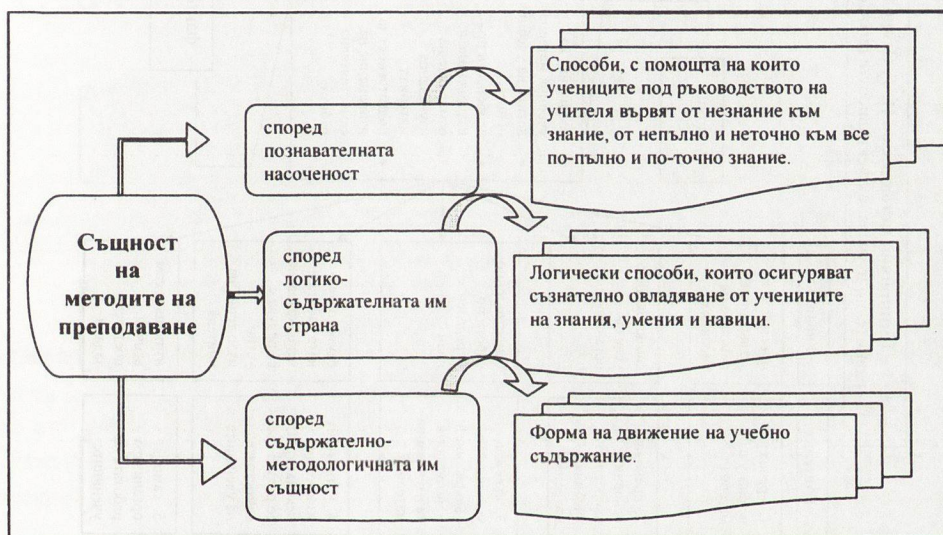
Критическият анализ на литературата показва, че все повече в последните години се налагат схващанията:

- Учителят става насочващ учебния процес, а класната стая – подготвена, предразполагаща среда.

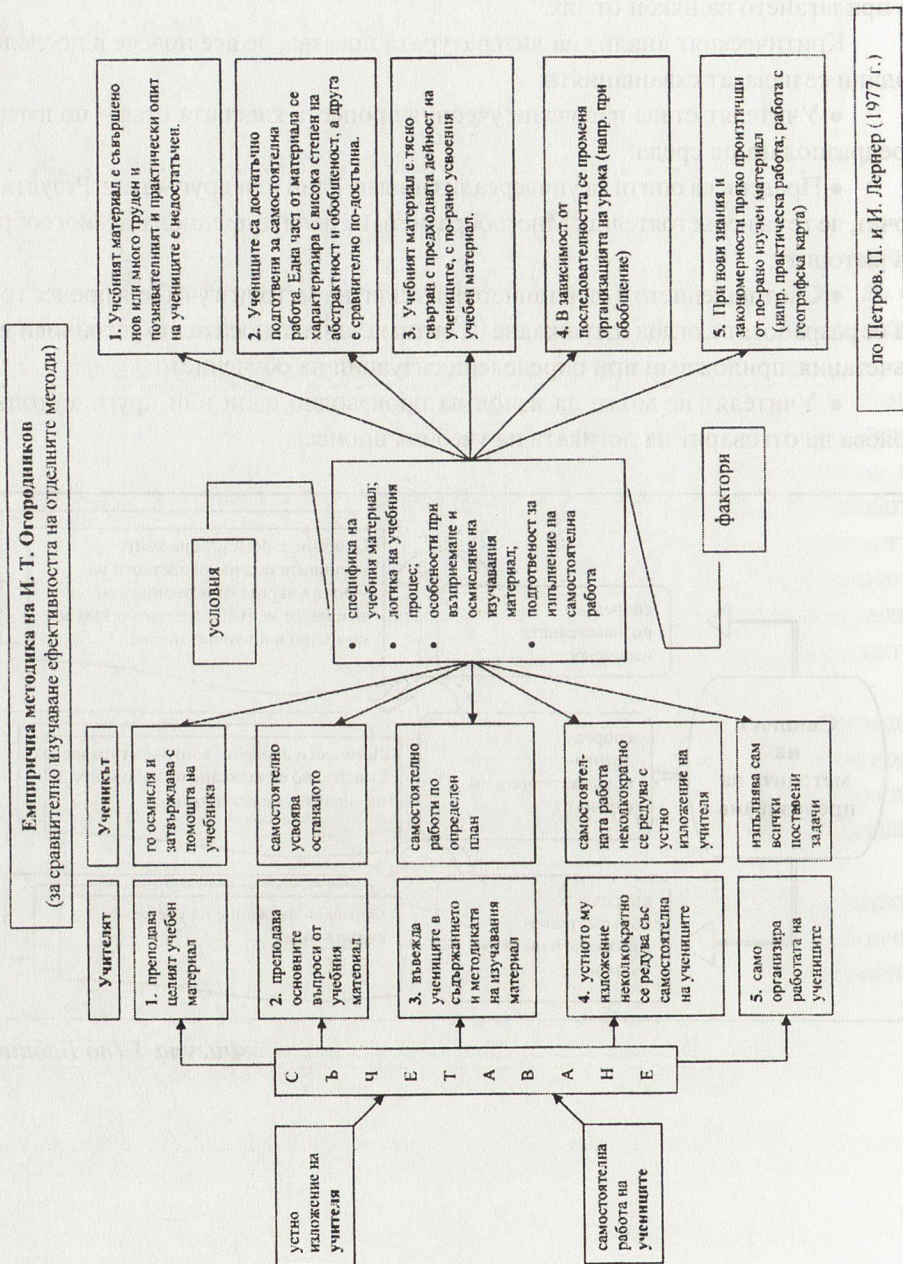
- Правени са опити за универсализация на един или друг метод. Резултатите сочат, че те са несъстоятелни. Многообразието на целите предполага многообразие на методите.

- Съотношението и съчетанието на различни методи в учебния процес трябва да се разработят с оглед изграждане на оптимални и относително устойчиви техни съчетания, приложими при определени ситуации на обучението.

- Учителят не може да използва произволно едни или други методи. Те трябва да отговарят на логиката на учебния процес.

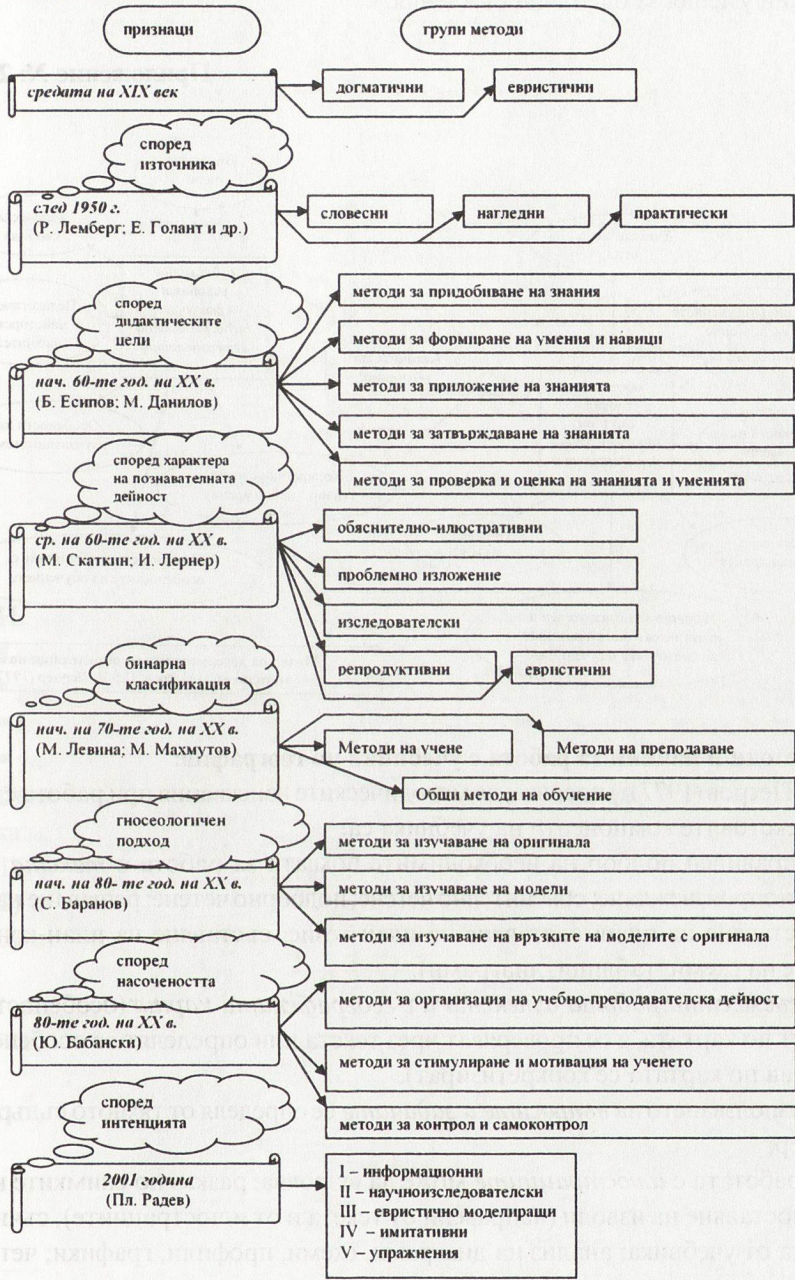

Фигура 1 (по Бабански⁶)

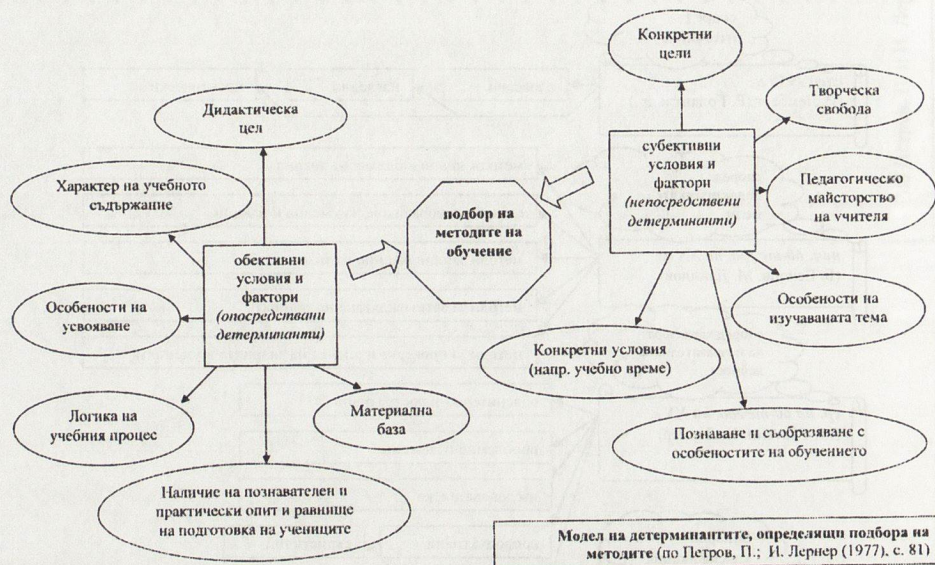
Историческата ретроспекция сочи, че част от методите, прилагани при обучението по география са се запазили, а други, считани за иновационни, постепенно се традиционализират поради ефективността и широката си приложимост. Променят се и признаците, по които се класифицират:

Фигура №2

За приемлив се определя онзи формат на урока по география при който се подбират и съчетават разнообразни методи, чиято глобална дидактическа цел е да се мотивират учениците за усвояване на учебното съдържание с акцент върху причинно-следствените връзки, критичен анализ, синтез на географска информация, формирани умения за оценъчни съждения.

Приложение № 2

Методи и начини за работа с учебника по география:

П. Петров (1977 г.) посочва, че методическите изисквания при работа с текста и извънтекстовите компоненти на учебника са:

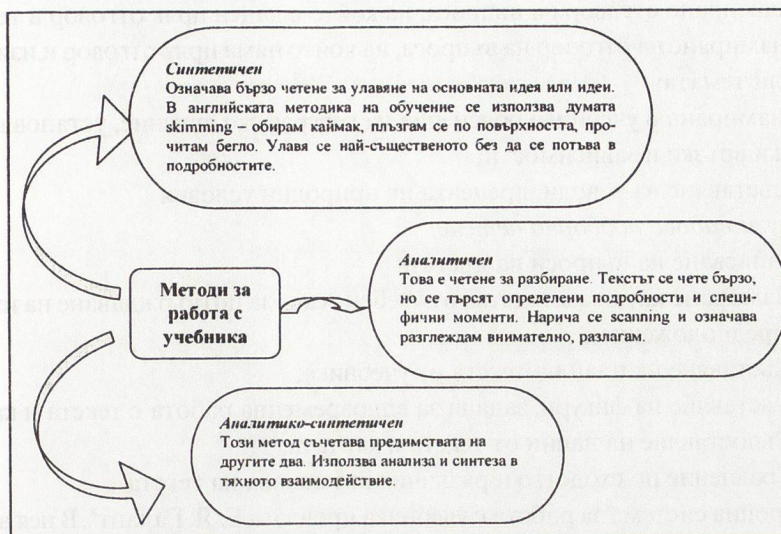
- правилен подбор на необходимите похвати за работа с *текста* (те са: четене и възпроизвеждане; обяснително четене; подборно четене; решаване на проблеми; съставяне на план; съставяне на план-тезис; съставяне на план-конспект; съставяне на схеми, таблици, диаграми);

- *съвместна работа с текста и с географската карта* (особеностите се определят по картата, а се проверяват чрез текста или определят се особеностите от текста, а по картата се конкретизират).

- използването на *въпросите и задачите* се определя от тяхното съдържание и характер;

- работата с *илюстрациите* може да включва: разказ по снимките в учебника; съпоставяне на изводи (направени от текста и от илюстрациите); съчинение по снимка от учебника; анализ на диаграми, схеми, профили, графики; четене на картосхеми, картограми и картодиаграми;

• *апаратът за ориентиране* би могъл да се използва за: съставяне на план като се приложат цифрови обозначения; намиране на непознати термини в текста чрез азбучния указател и др.

Фигура № 3 (по З. Костова, 1999, стр. 85 – 94)

И. Джебеджиев⁷ посочва като варианти за методическа дейност с учебника:

- обяснително и подборно четене;
- речникова работа;
- съставяне план на текста;
- работа с илюстрациите, цифров материал и др.

Обяснителното четене се осъществява при ученици от по-малка възрастова група като се опира на алгоритъма:

- 1) четене на част или параграф от текста;
- 2) отговор на въпроси, поставени от учителя;
- 3) озаглавяване на прочетения параграф

в клас	за самоподготовка
✓	✓ прочетете текста;
✓	✓ разделете го на части и го разкажете със свои думи;
✓	✓ когато четете текста, потърсете в атласа споменатите географски обекти;
	✓ отговорете на въпросите и решете задачите след параграфите;
	✓ запишете в речника подчертаните думи в текста;
	✓ ако някой термин ви е непознат обърнете се към речника на географските термини в края на учебника

Подборно четене. Предлагат се похвати по реда на увеличаване на трудностите:

1. намиране на едно или друго определение на дадено понятие;
2. намиране отговор на въпроса, на който е даден пряк отговор в текста;
3. намиране на отговор на въпроса, на който няма пряк отговор и изисква да се осмисли темата;
4. намиране в учебника обяснение на географско явление, установяване на географски връзки и зависимости;
5. съставяне на изводи, преценка на природни условия

Други видове подборно четене.

- Записване на въпроси на дъската
- Намиране на доказателства от учебен текст за потвърждаване на изказано мнение (предположение);
- Съставяне на план на текста от учебника;
- Съставяне на фигури, задачи за едновременна работа с текста и картата;
- Съпоставяне на данни от текста и картата;
- Сравнение по сходство и различия въз основа на текста

Стройна система за работа с учебника предлага Е. Я. Галант⁸. В нея авторът обособява 9 групи учебно-методически задачи, към които са съотнесени разнообразни “учебни работи”. На нейна основа предлагаме адаптиран модел за ползване на учебника по география в средното училище.

Адаптиран модел за работа с учебника (по Е. Я. Галагт)

I. Учебно-методически задачи	II. Учебни работни	III. Примери за прилагането им в обучението по география
1. подбор на материали по определен въпрос	1.1. намиране на отговор на определен въпрос и цитиране 1.2. намиране на отговор на определен въпрос и изказване със свои думи; 1.3. подбор на материали по системата от въпроси 1.4. избор на аргументи	Като използват текста на стр. 202/1 подберете аргументи, с които да подкрепите една от хипотезите за произхода на планините в Слънчевата система (Лазаров, П. Ж. Желев "География за 8 клас"; С.; 1996 г.)
2. групиране на материал	2.1. отнасяне към посочени от учителя групи; 2.2. самостоятелно групиране 2.3. сълюбително групиране	Групирайте посочените в текста (стр. 124) проблеми, свързани с отрицателните последици от взаимодействието на човека с природата по обхват на планетарно, регионално и локално ниво. (Гайтанлъжнева, Р. и кол. "География за 8 клас"; С.; 2001 г.)
3. отделяне на основно от второстепенно	3.1. кратко обозначаване съдържанието на точката от учебника; 3.2. отделяне на основната мисъл, идея; 3.3. отделяне на възлови въпроси и основни факти 3.4. осмисляне на основната идея	Прочитайте текста към точка 5 на стр. 49 в учебника, посочете ключовите спорове вас демографски и социални проблеми на европейците. Ако трябва да допълнете други проблеми, как бихте ги формулирали? (Гайтанлъжнева, Р. и кол. "География за 7 клас"; С.; 2001 г.)
4. осъзнаване на последователност на отделни факти и положения	4.1. съставяне на логически план на темата; 4.2. съставяне на обigt разказ 4.3. съставяне на схема	Като използват текста и илюстрациите в учебника на стр. 22-23 представете схематично промените в представите за формата на Земята от древността до наши дни. (Лазаров, П. Ж. Желев "География за 8 клас"; С.; 1996 г.)
5. сравняване	5.1. установяване на сходство и различие по определени признаци; 5.2. самостоятелно установяване на елементите на сходство и различие и намиране на резултати от сравнението; 5.3. установяване на промените в процеси и явления 5.4. установяване на същностни признаци за сравнение	По картосхемата на фиг. 27 стр. 92 в учебника сравнете транспортно-географското положение на България с това на останалите балкански страни, като посочите сходства и различия. (Лазаров, П. Ж. Желев "География за 7 клас"; С.; 1994 г.)
6. работа над понятия	6.1. осъзнаване на съществени признаци на понятието; 6.2. осъзнаване на рода и видовото отличие на понятието; 6.3. установяване на взаимни отличия на понятията 6.4. установяване на взаимовръзка и прилагане на понятието	Опитайте да дефинирате понятието "каньон". Сравнете го с понятията пролом и ядрело. Каква е тяхната взаимовръзка с видовете ерозия? При необходимост ползвайте основния текст и илюстрациите в учебника на стр. 95. (Лазаров, П. Ж. Желев "География за 8 клас"; С.; 1996 г.)

7. работа над доказателство	<p>7.1. осмисляне на изходните положения и на системата на разгръщане на доказателството;</p> <p>7.2. самостоятелно разработване на доказателство по аналогия;</p> <p>7.3. доказателство по посочена от преподавателя методика;</p> <p>7.4. самостоятелно разработване на доказателствата от учениците</p> <p><i>7.5. самостоятелно съчетаване на различни източници на информация</i></p>	<p>Докажете, че свособразието на австралийската природа се дължи преди всичко на географското разположение на континента като използвайте текста в учебника на стр. 148 – 149 и информацията от природогеографската карта в атласа. (Пенин, Р.; М. Силянова "География за 6 клас"; С.:1993 г.)</p>
8. установяване на връзки между явления	<p>8.1. избиране на причини за конкретно явление от текста;</p> <p>8.2. самостоятелно установяване на конкретни причини;</p> <p>8.3. установяване на следствия;</p> <p>8.4. обобщаване на конкретни данни</p> <p><i>8.5 аргументиране на конкретни данни</i></p>	<p>Прочетете текста на стр. 46 и посочете кои са причините континента Европа да е дал най - много изселници. Как миграциите са повлияли върху съвременния брой на населението? Подкрепете твърдението си с данни от приложение №3 (Гайтанджиева, Р. и кол. "География за 7 клас"; С.: 2001 г.)</p>
9. прилагане на знания	<p>9.1. привеждане на нови примери към изученото понятие, правило и др.;</p> <p>9.2. обясняване на нови факти въз основа на изученото</p> <p><i>9.3. трансформиране на умения и прилагане в нова ситуация</i></p>	<p>Прочетете текста на стр. 67 в учебника. Опишете р. Амазонка по алгоритъм (предписане). Използвайте и географските карти в атласа. (Пенин, Р.; М. Силянова "География за 6 клас"; С.:1993 г.)</p>

Вариант за качествена самостоятелна работа с текстовите и извънтекстовите компоненти на учебника, съчетани с работата с картни изображения и всички приложими устни методи, предлагат работните листи, съставени за конкретни тематични единици.

Приложение №4

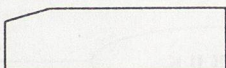
Географска характеристика на страна

Франция

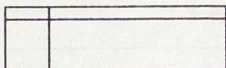
национален флаг

символ/ герб

национален девиз

площ:
брой жители:
столица и големи градове:
форма на управление:
официален език/езици:
форма на управление:
административно деление:

Исторически личности.....
.....
Писатели.....
Актьори.....
Музиканти.....
Спортисти.....

Природогеографска характеристика

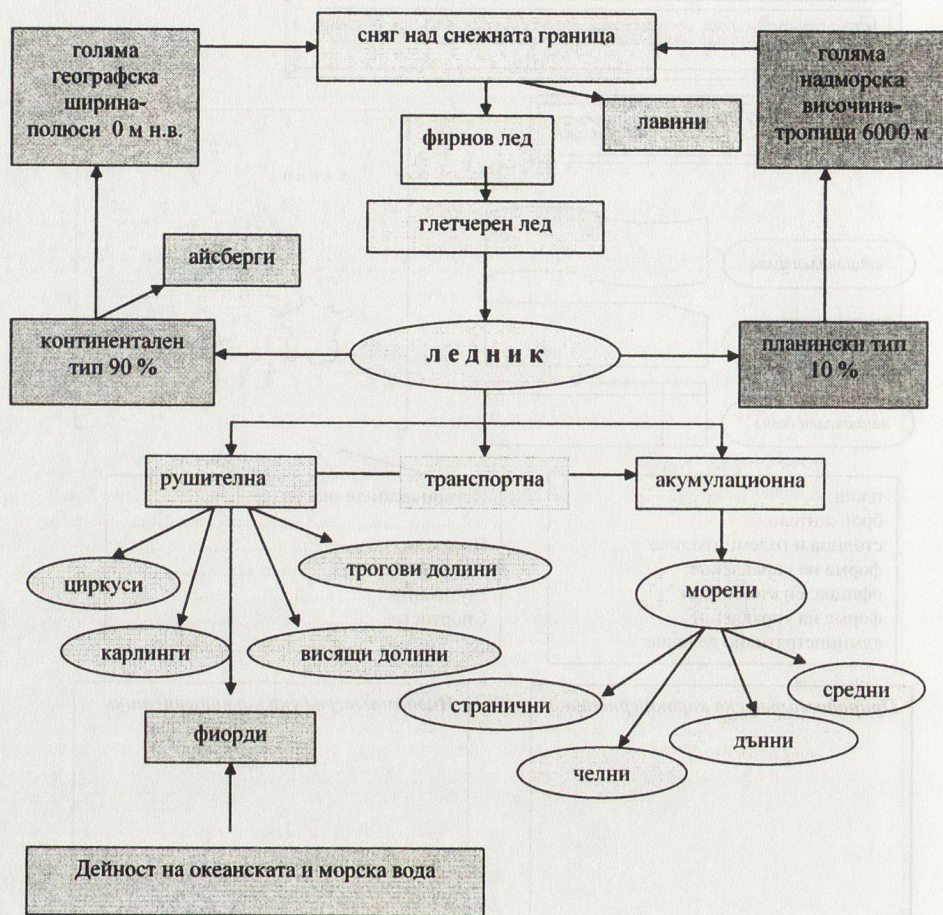
Икономогеографска характеристика

С какво ще запомня страната?

.....
.....

Дейност на ледниците

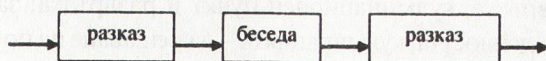
/лъчист план/

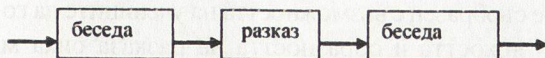
Устни изложения – разказ, лекция, беседа

Всички методи на устното изложение имат съществено предимство пред останалите: предполагат както обмен на информация, така и невербално общуване, комуникативност между основните участници в учебния процес. Възможна е бърза реакция от страна на учителя на тези невербални сигнали (напр. липса на интерес, умора, затруднения и др.). Понякога трудно се диференцира всеки един от тези методи. Те се прилагат в система, преподаването дори във времевото ограничение

на учебния час предполага плавното “преливане” на един в друг или обмисленото им редуване. В едни случаи се редуват

а в други — например

За да се прилагат успешно е необходимо:

- знаене в детайли на учебното съдържание (науката);
- владееене на словото (умения да се обяснява, разказва, аргументира);
- ораторски умения (темп на говорене, тембър, логически паузи, интонационни акценти);
- култура на речта и др.

Един от най-приложимите доскоро методи на обучението по география е *училищният разказ*. В зависимост от дидактическите цели и възрастовите особености на учениците може да се адаптира в различни вариации. С нарастване на възрастта емоционалността би трябвало да намалява за сметка на фактологичността, логичността, а в гимназиалния етап и на проблемността, т. е. прилагат се различни съдържателни акценти при използването на един и същ метод. Аргументирано е преобладаващото му използване във възрастовата група V–VIII клас. Разказът е най-подходящ за тези моменти от урока, при които се изисква ярко, картинно описание, смислов акцент върху причинно-следствени връзки. Но той е уместен и при такива моменти, при изясняването на които се изисква взаимно-обвързана последователност, а ресурсът от предварителни знания на учениците е ограничен.

Според Г. Хрусанов и колектив⁹ по своята същност “... разказът е системно и логично устно изложение на учебното съдържание”. Предимствата и недостатъците, които могат да се посочат са следните:

“+”	“-”
<ul style="list-style-type: none"> • За сравнително кратко време се излага учебно съдържание чрез подобрани факти, които са достатъчни за да се направят научни обобщения; • Разкриват се причинно-следствени връзки; • Засягат се нови постижения в науката, които още не са намерили място в учебника 	<ul style="list-style-type: none"> • Трябва да се освободи от всички излишни подробности за да придобие строг и логичен характер; • Учениците не са в състояние да слушат продължително (вниманието им се променя лавинообразно)

Разказът е ограничен по време (от 10 до 25 мин.). Най-често се комбинира с беседа, работа с географската карта и учебника. Трябва да отговаря на следните основни изисквания:

- научност;

- достъпност;
- да е логичен; издържан по стил; с емоционален отенък;
- трябва да има завръзка, кулминационен пункт и развръзка; завръзката отговаря на мотивацията на дейността; кулминацията – на решаване на поставените проблеми, а развръзката – на формулирането на изводи;
- подходяща интонация (т.е. словесна нагледност);
- темпът трябва да е съобразен с възможността на учениците да го проследят.

С цел да се усили яркостта и образността на разказа биха могли да се вмъкват кратки, удачно подбрани откъси от описания на пътешествия, христоматии, художествени произведения. Напр. при темата **“Арктичен океан”** изучавана в курса по география на континентите и океаните в VI клас: *“Островът е планински, но планинските хребети с величествени, целогодишно заснежени върхове се редуват с цели райони равнинна тундра. Растителността на по-голямата част от острова, както и навсякъде в Арктика, е хилава и оскъдна. Обширни пространства от него са покрити с пустинни, безмълвни каменни грамади, обвити с разноцветни лишей. Едва се повдигат над земята бледожълтите цветове на полярните макове. Далече една от друга са разхвърляни туфи от каменоломки или незабравки, чиито цветове се протягат към слънцето на мънички стъбълца....”*¹⁰

Или при темата **“Географско положение, граници и големина на Северна Америка”**, изучавана в същия курс *“Нюфъндлѐнд, източният бряг на Лабрадор....Голи скали, тесни като процепи фиорди, нарязани брегове на заливи, тесни протоци. Мъгли, ситни дъждове, зимни виелици, студени северни ветрове. Брегове, брегове, брегове, хиляди мили брегове, драконови зъби на рифове, предателски подводни скали, плитчини, водовъртежи. На сушата – блата, непроходими гори, белоглави върхове...”*¹¹(Я. М. Свет, стр. 20)

При обучението по география се използват три основни вида разкази, класифицирани от Д. Кънчев¹² като: художествен, описателен и обяснителен.

Примерни текстове, съотнесени към:		
художествен разказ	описателен разказ	обяснителен разказ
От “Искърският пролом”, А. Константинов “Аз останах възхитен от природните хубости на Искърския пролом. Предвкусвах онази прелест, която ще представлява проломът през пролетните и летните месеци.....” ¹³	“От град Нови Искър до с. Лютиброд в снагата на Стара планина р. Искър е образувала величествения пролом, носещ нейното име. Всечен е на дълбочина от 200 до 500 м., а дължината му надхвърля 65 км....” ¹⁴	“Сводово-верижното издигане на планината (Стара планина) е обусловило нейното проломяване от реките Искър, Луда Камчия, в резултат на което са се образували проломите на тези реки....” ¹⁵

Често в методическата литература обяснителният разказ се нарича **обяснение**. И. Ильясов посочва: “Обяснението е техника и процедура за въвеждане на ново знание. Дидактическото обяснение има специфични черти, които го отличават от научното. В него дълбочината, порядъкът, анализът на същността на явленията

се определят от задачите на дадената степен на обучение, в съответствие с познавателните възможности на учениците. Обяснението се прави не само в съответствие с логиката на науката, но и с особеностите на мисленето и разбирането, както и опита им...” Предмет на обяснение могат да бъдат всички форми на знания – понятия, категории, принципи, идеи, закони, норми, оценки, теории¹⁶.

Едни от най-използваните видове обяснения, приложими в обучението по география са представени в табличен вид със съответни примери.

Видове обяснения, адаптирани по класификацията на Пл. Радев

Видове обяснения	Пример	Източник
обяснения чрез мотиви	“Земята е космическо тяло, една от планетите в Слънчевата система. Тя е нашият дом. Затова хората изучават мястото ѝ в пространството, формата и големината ѝ. Търсят отговори на въпросите кога е възникнала и как се е развивала, какъв е нейният строеж. Отговори на тези и др. въпроси ще намерите в темите от раздела.”	Цанкова, Л. и др. “География и икономика за 5 клас”; С.; 2006 г.; с. 22
обяснение чрез повествование (наративно)	“Голяма част от населението на Африка живее на границата на мизерията. Гладът и болестите са често явление в пустинните и полупустинните райони на континента. Населението живее предимно в села, а градовете нарастват бавно. Жилищата в селските райони са преди всичко от глина и слама...”	Пенин, Р. и др. “География за 6 клас”; С.; 1993 г.; с. 51
причинно обяснение	“Поради широкия водообмен солеността в Световния океан е почти еднаква. Средно тя е 35 промила. Отклоненията от тази средна величина са в две противоположни посоки: по-малка соленост, дължаща се на притока на сладководни речни води (в крайбрежните части на океаните и моретата) и на топенето на ледниците (в полярните области) и повишена соленост (резултат на силното изпарение главно в тропичните области)...”	Лазаров, П. и др. “География за 8 клас”; С.; 1996 г.; с. 63
Генетическо (по поражда-не) обяснение	“Образуването на проломите се обяснява по различен начин. Според т. нар. antecedentна теория реката, която по възраст е по-стара от планината се е всичала постепенно в нея успоредно с издигането на планинската верига. Скоростта на всичане и издигане са уравновесени. Така се образували antecedentните проломи, най-типичен представител на които в България е Искърския пролом...”	Лазаров, П. и др. “География за 8 клас”; С.; 1996 г.; с. 95
функционално обяснение	“Според функциите им градовете се поделят на индустриални центрове, търговски центрове (търговията е била водеща за градовете преди индустриалната революция, но и днес е сред основните), транспортни центрове (повечето градове имат изявена транспортна функция, тъй като се намират на важни пътища). Те имат още туристически, културни, административни и др. Функции.”	Попов, А. и др. “География и икономика за 9 клас”; С.; 2001 г.; с. 95 и сл.

атрибутивно обяснение	“Най-характерни белези на държавата са: държавните граници (сухоземни и морски); държавните символи (национално знаме, национален герб, национален химн); държавните органи на управление (Парламент, Правителство, Президент); обща валута и официален език (един или повече).”	Цанкова, Л. и др. “География и икономика за 5 клас”; С.; 2006 г.; с. 98
-----------------------	--	---

Независимо, че е прието тези методи да се наричат традиционни (типични, класически) съвсем не е лесно реализирането им в процеса на обучение. Адаптирани към изискванията на образователната реалност биха могли да се прилагат ефективно при иновационен подход на реализирането им: напр. виртуална лекция и др.

Лекцията би могла да се прилага и като модел на активно учене. Като такъв метод под името “обогатена лекция” е разработена от **Bowell & Eison** през 1991 г. Методът може да се прилага при тристепенния модел на преподаване: събуждане на интерес (осъзнаване на значението) рефлексия. Основава се на задълбочена теория за ученето. Достатъчно конкретен е за провеждане на ежедневни уроци. Същността е: учителят представя информацията под формата на лекция, но преди нея той прилага стратегия за събуждане на интерес, за да извлече предварителните знания на учениците и въпросите им по темата. След това дава възможност на учениците по време на лекцията да задават въпроси и да обсъждат представеното, а накрая предоставя възможност за рефлексия¹⁷.

Не бива иновациите да са самоцел. Не бива да се прилагат на принципа опит – грешка. Процеса на тотално отхвърляне на традиционното се характеризира с хаотичност, стихийност или опит за налагане на псевдоистини в индивидуален и социален план – т.е. псевдонаучност.

Ако се подложи на съвременен прочит мисълта на Конфуций – в контекста на съвременното образование – основната ни цел би трябвало да е да научим учениците да ловят риба, но не и с цената на прекалено много прекършени въдици или неподходяща стръв. Защото, докато търсим подходящата много от тях биха могли да загубят интерес към “риболова”.

БЕЛЕЖКИ

¹ Доклад на Международната комисия за образование за XXI век при ЮНЕСКО.

² **Костова, Здр.** Как да учим успешно. Иновации в обучението. София, 1999, с. 10.

³ Словарь – справочник по педагогика, автор – сост. В. А. Мижериков. Москва, 2004, с. 122.

⁴ **Цветанска, С.** Предизвикателства в педагогическото общуване. София, 2006, с. 167.

⁵ **Гюрова, В. и др.** Интерактивността в учебния процес. София, 2006, с. 11.

⁶ Выбор методов обучения в средней школе под ред. Ю. К. Бабанского (Москва, 1981), с. 20.

⁷ **Джебеджиев, И.** Рационални прийоми за работа с текста на учебника по география и интензификацията. – в: Обучението по география, 1984, 3, с. 36–39.

⁸ **Петров П., И. Лернер.** Познвателната самостоятелност на учениците. София, 1977, с. 81–84.

⁹ **Хрусанов Г и др.** Педагогика. София, 1976, с. 335–336.

¹⁰ **Успенски, С. М.** Родината на белите мечки. София, 1979, с. 5–6.

¹¹ **Свет, Я. М.** Джеймс Кук. София, 1982, с. 20.

¹² **Кънчев, Д.** Методика на обучението по география. София, 2000.

¹³ **Пенин, Р и др.** Книга за учителя по география за 10 клас. София, 1997, с. 137.

¹⁴ **Пенин, Р и др.** География и икономика за 10 клас. 2001, с. 52.

¹⁵ **Славейков, П., Д. Златунова.** География на България. София, 2004, с. 112.

¹⁶ **Радев Пл.** Същност и техники на ученето и преподаването. Пловдив, 1997, с. 114–121.

¹⁷ **Стийл Дж, К. Меридит, Ч. Темпъл.** Планиране на урока и оценяване. Подготвен за програмата “Развитие на критическото мислене чрез четене и писане”, книга 6, с.13.